

Tisuće naših maturanata idu svake godine u Italiju i Grčku. Doista, na tim brzim izletima ne će usavršiti svoje poznavanje Homera i Vergilija. Oni nemaju vremena čitati i proučavati stare natpise. Ali oni će u onomu, što nam je preostalo iz antike, s udivljenjem naći dušu onih, među starima, najplemenitijih, najinteligentnijih i najvećih umjentika. Naći će dušu Grka željnih jasnoće i ljepote, dušu Latina zadojenih građanskom sviješću i veličinom, dušu svih njihovih mislilaca i njihovih ljudi akcije, koji su obuzeti ljubavlju slobode, jednakosti i pravednosti. A to su kreposti, koje će vječno trebati suprotstavljati neredu i barbarstvu, koji se neprestano pojavljuju.«

Dominik Budrović OP

NOVI HOLANDSKI KATEKIZAM

O novom holandskom katekizmu¹ pune su nam uši. Napeto pratimo njegove peripetije. Još im nije došao kraj. Objelodanjen je katekizam svršetkom g. 1966. Već te godine izaziva protest jedne grupe holandskih katolika; tuže ga u Rimu da mu nije ispravna nauka o djevičanstvu Bl. Dj. Marije, o istočnom grijehu, o Euharistiji, o naravi vjere, o kontracepciji, o besmrtnosti duše, o uskrsnuću tijela, o egzistenciji anđela. Odgovor na protest nije kasnio (SCHIL-LEBEECKX, SCHOONENBERG). Već u siječnju g. 1967. sastaju se rimski i holandski teolozi u Gazzadi kod Milana, bez pravog uspjeha. Da prouči stvar, formira se komisija od šest kardinala (BROWNE, FLORIT, FRINGS, JAEGER, JOURNET, LEFEBVRE). U g. 1967. izlazi engleski prijevod², koji nosi imprimatur biskupa u Burlingtonu; imprimatur je, notabene, poslije opozvan. Kardinal ALFRINK vrlo žali što je prijevod izišao. Napokon, 4. I 1968, kardinal Alfrink prima izvještaj kardinalske komisije. Traži se ispravak 14 važnijih točaka i 42 manje važnih. U isto vrijeme, na početku ove godine, bilo je već rasprodanih 450.000 primjeraka. Na katekizmu radila su 54 teologa. Izišao je s odobrenjem, službenim ili poluslužbenim, holandskog episkopata. Priređeni su već prijevodi njemački, francuski, španjolski i drugi. Neće se izdati prije izvršenja zatraženih korektura.*

Nabrojio sam ukratko činjenice iz kojih je očito kako je afera mučna. U svrhu ispravljanja imenovana su od kardinalske komisije dva bogoslova: belgijski isusovac E. DHANIS i redemptorist J. VISSER, od holandske hijerarhije isusovac J. SMULDERS i rektor sjemeništa u Utrechtu FORTMANN. J. SMULDERS zamolio je da ga riješe dužnosti. Razlog: kao da rimska komisija nema pravo nametnuti svoje shvaćanje u otvorenim pitanjima.³

U raznim časopisima čitali smo o katekizmu svašta: osude i panegirike, okrivljenih sentencija različite kvalifikacije: hereze, — ne baš hereze, ali zablude, — ne baš zablude, već nejasno ili manjkavo izražavanje. Našao se recenzent kojemu se knjiga sviđa, ali mu se ne sviđa naslov **katekizam**, ni

¹ *De nieuwe catechismus. Geloofsverklondiging voor volwassenen*, Hälversum/Antwerpen 1966. Kratica u ovom prikazu: H.

² *A New Catechism. Catholic Faith for Adults. The Famous »Dutch Catechism«*, Burns & Oates 1967. Ja sam pročitao taj engleski prijevod, ali sam sve što sam smatrao potrebnim provjerio u holandskom originalu. Kratica u ovom prikazu: E.

* Nadnadno čitamo da je tiskan i francuski prijevod. Na žalost, mimo i usprkos protestu francuskih biskupa.

³ Od novijih recenzija usp. J. QUINN, *The Month*, December 1967, str. 336—8; A. FLANNERY, *What is happening to the Dutch Catechism? Doctrine and Life* 13, 4 (April 1968) 225—8; V. DERMOTA, *Novi holandski katekizam za odrasle, Bogoslovni vestnik* 27 (1967) 133—8 (s katehetskog stanovišta); Z. BEZIC, *Novi holandski katekizam, Crkva u svijetu* II, 6 (1967) 70—4.

to što se katekizam takav kakav prevodi, kad bi valjalo ostati kod teološkog pluralizma, u otvorenim problemima ne naprosto opetovati jedno rješenje⁴. O stupnju auktoriteta s kojim nastupa kardinalska komisija ja glede pojedinih točaka ne mogu ništa reći: zapovijed? preporuka? želja?

Ako sam se latio posla da nešto napišem o katekizmu, nisam nimalo imao nakanu da kritiziram njegovu katehetsku metodu. To prepuštam stručnjacima katehetike. Mene je zanimao doktrinalni sadržaj, i to s negativne strane, ono naime što je izazvalo toliku kontroverziju. Možda će i naše čitaoce zanimati da doznaju o tome nešto potanje, i pošto su u ovoj istoj reviji nedavno pročitali lijep i točan prikaz što ga je napisao ŽIVAN BEZIC. Ja želim dodati više citata, što više doslovnih, iz samoga katekizma. Upozoravam čitaoca da iz moje recenzije s tako ograničenim predmetom neće moći sebi stvoriti potpunu i adekvatnu sliku katekizma. Engleski recenzent J. QUINN piše kako bi on potrebne ispravke sazeo na kojih pet strana, dok engleski prijevod obuhvaća oko 500 strana. Da li je račun točan, ne znam. Svakako, ja sam se ograničio na mali negativni dio katekizma. Ako tko napiše pohvalu puno većeg lijepog i besprijekornog dijela, ja ću se radovati. Upozoravam i na to da je moj prikaz informativan, ne polemičan. Iznio sam doduše uz neke citate i svoj sud, jer mi je bilo kao da osjećam želju čitalaca da i to čuju. U prvom redu htio sam informirati, referirati.

1) **Stav prema nekršćanima, nekatolicima.** Glede naroda koji prije Krista nisu bili dio izabranoga naroda, a poslije Krista nisu kršćani, nisu katolici, katekizam usvaja svu širokogrudnost II vatikanskog koncila, pače još veću. **Baptismus fluminis**, kojim su mnogi širom svijeta kršteni, katekizam tumači jako velikodušno (H 292 s./E 249). Priznaje nekršćanima sve što ima dobra u njima: rizik svega u hinduistima, blagost u budistima, predanje u muslimanima, brigu za zemaljske stvari u humanistima, strast za pravdu u marksistima. Može se, veli, u nekom pogledu reći da oni dio evanđeoske istine osvjetljaju na nov način i da nama u tom smislu katkada navješćuju evanđelje (H 336/E 286). Čitamo i to da se opaža kako su često i nekršćani pobornici velike jednakosti i velikog smilovanja. U onu istinu koju su shvatili uronili su potpuno, tako da su u neku ruku prospješili evoluciju čovječanstva (H 274 s./E 234; usp. H 276/E 235). Izvan katoličke crkvene zajednice, čitamo, bilo je kadikad divnog oduševljenja za neke verdnote: filantropiju, socijalni osjećaj, poštenje, smisao za zemaljske stvarnosti. Čujemo neku jeku kršćanske poruke od ljudi koji su daleko od nas, koji su stoga prema nama kao svećenici (H 415/E 353).

Katekizam se napose osvrće na protestante, kojih ima u Holandiji mnogo. Reformaciju slika nam što ljepšim bojama (H 262-7/E 222-7). LUTHER bio je čovjek s proročkim dinamizmom riječi i dubokim religioznim osjećajima (H 262/E 223). Nije se reformacija borila za neku utvaru (H 266/E 227). Ozbiljan je problem reformacije (H 1b./E 226). Katolička crkva ne može bez reformacije. »Nemoguće je procijeniti koliko ima dobrote i svetosti u reformaciji, i u onom što je za nju najznačajnije, i što ona može pružati svemu kršćanstvu« (H 266/E 266).

2) **Pojam vjere.** Da je čin vjere čin čitava čovjeka, razuma i volje, tako da se u njemu lijepo spajaju spoznaja i ljubav, to katekizam dobro izlaže (H 147-50/E 124-6). I što piše da vjera nije u prvom redu pristanak u neki sistem istina, i to se može u pravom smislu razumjeti. Može i tvrdnja da je vjera skok (u dubinu? u tamu?), gdje istom u skoku kušamo kako je tu život, rast, pravi put, dok vjera ne bi bila tako čovječja ni vitalna kad bi sve bilo matematički izračunano (H 341/E 289 s.). Sigurno nitko od nas ne dvojiti da je vjera milost. — Na vjeru se odnosi i konstatacija da smo mi dosada premalo uvažavali činjenicu da nikada nemamo posla direktno s istinom, već uvijek s izražavanjem istine (H 430/E 365 s.). Na to ja ne mogu pristati. Sumnjiv je

⁴ TH. LEONARD, *Le «catéchisme» hollandais, Etudes* 1968 mars, str. 408 s. 413 s.

meni i zaključak o potrebi da se istina opet i opet na nov način izrazi. Ima u tome koristi, ali i opasnosti da ćemo spuštati zastor između nas i istine, mjesto da ga dižemo.

Glede odgoja u vjeri daje nam katekizam neke upute s kojima se neće svi suglasiti. Pitanje o vjeri i Crkvi postalo je mladom čovjeku u katoličkoj obitelji najednom tamno; u tom slučaju, okrenuti leđa Crkvi za neko vrijeme može značiti napredak, tj. da mladić uzima ozbiljnije pitanje o Bogu (H 283/E 241). A može li prema I vatikanskom koncilu neko bez svoje krivnje izgubiti vjeru? Drugi slučaj! Neki je katolički mladić zanemario misu nekoliko nedjelja; možda mu je nakana da izađe iz rutine te nađe pravi razlog zašto da ide u crkvu (H 377/E 320). — Odgojiteljima savjetuje katekizam da ne izađu pred mladež s prestrogim zabranama glede čitanja knjiga; neka radije pouče mladež kako se čita (H 516/E 440)!

3) **Sveto pismo.** Lijepo je što katekizam najtoplije perporučuje čitanje Sv. pisma. Na str. 45-77 (E 34-63) odvija se pred našim očima povijest St. z., daje nam se pregled starozavjetne književnosti. Slično na str. 81-236 (E 67-213) o Novom zavjetu. Egzegeza je u svemu priprosta, u svojim tvrdnjama odvažno napredna, takva kakvu čitamo u najnovije vrijeme u većem dijelu biblijske literature. Starozavjetna književnost počinje oko g. 1000 pr. Kr.; prema tome, Mojsije ne bi bio u broju hagiografa. Prihvaća se WELLHAUSEN-ova dioba Pentateuha. Pjesma nad pjesmama označuje se jednostavno kao zbirka ljubavnih pjesama. Bila je u kanonu možda već prije nego što je dobila dublji vjerski smisao (H 457/E 388). Liberalna je isto tako egzegeza N. zavjeta.

Ali ono što najviše upada u oči jest što katekizam iznosi o prvih jedanaest poglavlja Geneze (od heksaemeronu do kule babilonske). Da to naprosto nije povijest, opetuje se sve jednako u katekizmu. Nije tu govor o počecima, nego općenito o čovjeku, kakav je uvijek bio: grešnik koji kvari Božje osnove, premda Bog ne kapitulira, već mjesto prijašnjih stvari nove osnove. »Poglavljia 1 — 11 Geneze opisuju temeljne elemente svakog ljudskog života pred Bogom« (H 307/E 261). Grijeħ: konstanta toga elementa u ljudskoj povijesti (H 307/E 261 s.). »O počecima ne možemo mi zapravo ništa reći« (H 316/E 269). Na početku Biblije imamo velike simboličke priče o svakom ljudskom životu (H 499/E 425).

Ja držim da **neku** povjesnost iziskuju dogmatski razlozi. Vidi se bjelodano da hagiograf raspravlja o počecima. Adam je prvi čovjek. Eva je prva žena. Adam se genealogijom povezuje s Noom, Noa drugom genealogijom s Abrahamom. Mjesto koje tih 11 poglavlja zauzima u Genezi, paralele iz predaja drugih starih naroda, sve su to indiciji da sveti pisac piše o počecima roda ljudskoga. Hoćemo li preko svih tih indicija prijeći s pretpostavkom da je hagiograf svoju filozofiju (teologiju) o čovjeku zaodjenuo u takvo literarno ruho? Teško ja vidim u njemu onakva filozofa književnika. Ili ćemo reći da je on pokupio i malko iskitio stare priče, a da o njihovoj povjesnosti neće da jamči? Ili da su svi konkretni detalji izvan granica »fidei et morum« i stoga i izvan granica naše biblijske nepogrešivosti? Teško! Osobito jer se mnogo o Adamu, Evi, Abelu, Kainu itd. citira u drugim knjigama Sv. pisma. Da kažemo onda da su to citati, ne povijesni, već samo književni, kao kad bih ja rekao da se nešto dogodilo i to citirao iz **Zlatareva zlata**? Mogu ja tako tek književno citirati, kad znam ja, znadu i moji slušatelji da je **Zlatarevo zlato** roman, ne povijest. Ali, kad je sv. Pavao pisao o Adamu, da li je pomislio on, da li su pomislili njegovi čitaoci da su to citati iz knjige koja nije povijesna? Neću ja da ovdje rješavam te probleme. Zamršeni su. Ali mi se čini da će ih osjećati i čitaoci holandskog katekizma, gdje na svoje sumnje neće naći odgovora.

I ono što slijedi u Bibliji iza Post 1 — 11 prema katekizmu nerijetko samo je u nekim granicama povijesno. Jedan primjer iz St. z.! Bio sam još dijete kada sam napeto slušao našeg župnika, koji nam je pripovijedao o malom Samuelu. Njega Bog zove po noći, a on trči k svećeniku Heliju, kao da ga zove on. Nucleus historicus bile bi prema katekizmu sumnje Samuelove o zvanju.

Idilični izvještaj Sv. pisma (1 Sm 3) eksteriorizira i dramatizira čisto unutarnji doživljaj Samuelov (H 64/E 50).

4) **Istočni grijeh.** Egzegezu Post 1 — 11 inspirirala je u katekizmu evolucija, antropologija, najviše strah pred poligenizmom. Da vidimo dakle što je istočni grijeh prema holandskom katekizmu! Ništa drugo nego ono što se dandanas među teolozima zove **peccatum mundi**: čudoredna pokvarenost roda ljudskoga, fatalna, no ipak grešna, i zarazna. »Istočni je grijeh grijeh čovječanstva kao cjeline (a da ne isključim samoga sebe), ukoliko se dotiče svakoga čovjeka« (H 313/E 267). »Istočni grijeh, koji kalja druge, nije počinio jedan Adam na početku roda ljudskoga, već Adam, tj. čovjek, svaki čovjek. To je »grijeh svijeta«. Tu su i moji grijesi« (H ib./E 266). Na prvim stranicama Biblije objavljeno nam je »da se čovječanstvo, grešno u svojoj skupnosti, ne predaje osnovi Božjoj« (H 315/E 268). Ali evo sv. Pavla, koji u Rim 5 toliko puta opetuje da je **jedan** Adam sagriješio, kao što nas je jedan Krist otkupio! To **jedan**, tumači katekizam, nije dio poruke Božje, nego spada samo na književnu formu (H 308/E 262). Meni jedva ide, ili uopće ne ide u glavu da bi to bila misao sv. Pavla. Ako li nije tako mislio, onda se prevario?! Kako ćemo **istočni grijeh** — **peccatum mundi** složiti s kanonima Tridentskog koncila, i to je tvrd orah. Katekizam o tome šuti.

Katekizam napušta literalno tumačenje raja zemaljskoga i preternaturalnih darova Božjih u praroditeljima. Kaže ipak da početak biološke smrti nije jasan (H 316 s./E 269). Da je Eva nastala od Adamova rebra, to nije povijest; znači samo da je ona iste vrste kao muškarac i da je predmet njegove ljubavi (H 457 s./389).

5) **Spasitelj i njegova presveta Majka.** S radošću priznajem da nas katekizam divno poučava o Isusu. Ne bi radilo na njemu toliko bogoslova, a da ne umiju dostojno proslaviti Spasitelja. Unatoč tomu spočitavaju ih kritičari barem nejasne, manjkave formulacije. Da li se Isus rodio od djevice? To dotični pisac ne osporava. Ipak premalo kaže gdje veli da ono »začet po Duhu Svetom« ima to duboko značenje da je Isus dar Božji, da nam ga nije mogao dati drugi nego samo dragi Bog (H 89s./E 74 s.). Kristološka definicija Kalcedonskoga crkvenog sabora ima, veli katekizam, ovaj smisao: da mi po Isusu doista dolazimo kući, u njemu u kojem se sastajemo s tajnom Boga i s tajnom stvaranja itd. (H 526/E 448 s.). Gotovo imam dojam da je u ta dva slučaja htio katekizam donekle izaći pred nas s dogmatskim simbolizmom protestanta TILLICHA. Morao je apsolutno najprije obrazložiti ontološku stvarnost u Mariji i u Isusu, koja je formalni sadržaj dogme. Na to je istom smio nadovezati koje vjerojatno simbolično tumačenje.

U svojoj soteriologiji katekizam sa zgražanjem odbija pomisao da nas je spasila tortura Isusove muke i smrti (H 328-33/E 279-83). Sama tortura ja-mačno nije, no sigurno ono što je u njoj etičko. Novi zavjet toliko govori o smrti Isusovoj, o njegovu križu, o njegovoj krvi i o soteriološkom značenju svega toga da nam križ Isusov ne smije biti ludost ni sablazan. Katekizam na nešto neobičan način svraća našu pažnju od muke Isusove na službu i dobrotu njegova života. »Otac nije htio muku i smrt, već lijep i dobar ljudski život«. Bilo bi krivo tvrditi da »je Otac htio da teče krv«. »Otac nije htio patnju Isusovu kao kaznu, podnesenu mjesto nas. Bog je trebao njegov život kao naknadnu ljubav« (H 329 s./E 281). Takvo izlaganje mene sjeća sličnih izreka modernih protestantskih egzegeta⁵.

O Mariji ima u katekizmu lijepih stranica. Ali za moj ukus ima o štovanju Bl. Dj. Marije premalo. Bili su pisci, sva je prilika, obzirni prema holandskim protestantima.

⁵ Na pr. FR. BUECHSEL, *Theol. Wörterbuch z. N. T.* 3, 318.

6) **O sakramentima.** Da kažemo nešto i o sakramentima! Da su sakramenti **znakovi** milosti, to se u katekizmu jako ističe (H 296-300/E 252-5). Da su znakovi **djelotvorni**, i to čitamo, ali rijetko (H 297. 299 s./E 253. 255). Snažno se urgira dispozicija onoga koji prima sakramenat. O onom što mi zovemo **opus operatum** nema izričnog spomena, dosljedno ni tumačenja. Osjeća se u svemu tomu obzir prema protestantima. Ne sjećam se da sam čitao nešto o utisnutom karakteru krštenja, potvrde, svetoga reda. O sakramentu svetoga krštenja već smo nešto čuli. Dodajem još samo ovo. Kao što katekizam širokogrudno tumači **baptismus flaminis**, tako je posve miran glede sudbine nekrštene djece: ona su spašena, u nadnaravnom poretku, razumije se (H 295 s./E 251 s.).

Kateheza o presv. Euharistiji polazi konkretno od euharističnog sastanka: sastali smo se, slušamo, komemoriramo, zahvaljujemo, prikazujemo sebe Bogu skupa s Isusom, blagujemo itd. (H 361. 391 ss./E 306. 332 ss.). Ne znam da li se taj način odlikuje jasnoćom. Želio bih ja barem to da na koncu tog odsjeka kratak résumé točnije istakne ono što je bitno u Euharistiji. Da li se katekizam ogriješio o tradicionalnu katoličku nauku o presv. oltarskom sakramentu? Prisutnost Isusovu ne niječe; naprotiv, jako je ističe. Ali kako je Isus prisutan? Transupstancijacijom? Nju katekizam prešućuje. A mogao bi tko dobiti dojam da na njezino mjesto stavlja transfinalizaciju ili transignifikaciju, kad čita ove riječi: »da je kruh uzet od svoje normalne svrhe u ljudskom životu i da je postao kruh što nam ga je Otac darovao« (H 404/E 343). Tekst nije jasan.

S potpunim pravom naglašava katekizam da je u Euharistiji glavno žrtva i pričest, a da Isusovoj prisutnosti u tabernakulu pripada istom treće mjesto. S pravom zahtijeva svečane obrede euharistične žrtve. No Isusu u tabernakulu daje ipak premla. Vjerojatno opet s obzirom na protestante veli ovo: »Štovanje Isusove trajne tajanstvene prisutnosti obavljat će se možda sve više i više u tihom molitvi« (H 407/E 346).

O sakramentu pokore, što se nauke tiče, nisam primijetio ništa alarmantno. Ali me s druge strane praksa koja se preporučuje nikako ne oduševljava. Preporučuje se zajednička ispovijed razlozima koje neće svi pohvaliti, takva name ispovijed poslije koje slijedi ne-sakramentalna molitva svećenikova (H 540/E 460). Česta sakramentalna ispovijed hvali se uz neke uvjete, ali s primjedbom neka ne silimo pojedince ili čitave redovničke zajednice da se ispovijedaju često (H 540/E 459). A kako nama Pio XII u okružnici **Mystici corporis Christi** toplo preporučuje čestu ispovijed! Glede redovnika i redovnica imamo i **Cod. iuris can.** 595 §1, n. 3, a da ne spominjem njihova redovnička pravila. — Ne znam što da kažem o savjetu što ga daje katekizam ispovjedniku, i to općenito, da ne ispituje penitenta preko onoga što penitent želi ispovjediti, jer mora penitent sam vidjeti što će ispovjediti (H 541/E 461). Ako je moj penitent grešnik koji se rijetko ispovijeda, služiti ću se ja savjetom katekizma cum grano salis, s priličnim zrnom soli.

Neki je recenzent izjavio da je izlaganje o braku u katekizmu »remarquablement équilibré«. Ja se s tom izjavom ne mogu suglasiti. Opažam u katekizmu, kao i u nekim drugim najnovijim publikacijama, kako se brak prekomjerno veliča. Čitajući to, ja se pitam da li se tu dovoljno distingviraju biologija i etika, eros i agape, narav i nadnarav, ideal i stvarnost, koja je često, na žalost, veoma žalosna. I II vatikanski koncil uzvisuje brak, ali razborito. U **Gaudium et spes** 48 veli da je brak »imago et participatio dilectionis Christi et Ecclesiae« (usp. Ef 5, 28 — 32). Katekizam ide dalje. Primjećuje da Krist ljubi svoje (tj. Crkvu) kao što je Otac njega ljubio (Iv 15, 9). I tako nastaju u shvaćanju katekizma ove jednadžbe: Otac ljubi Sina = Sin ljubi Crkvu = muž ljubi ženu. I na koncu konca evo zaključka: mladenici koji se u medenom mjesecu međusobno uvjeravaju o svojoj »božanskoj« ljubavi imaju pravo u najdubljem smislu (H 459/E 390). Gotovo smo zalutali u apoteozu erosa! A u spomenutim jednadžbama, tako ja svakako držim, potrebne

⁶ TH. LEONARD, art. cit., str. 411.

su mnoge distinkcije. Da je brak nešto tako eminentno božansko, s pravom će se pitati neki svećenici ili svećenički kandidati zašto ne bi i oni postali dionici tako uzvišeno božanskog dara. Hvali se u katekizmu i celibat »Božjega kraljevstva radi«, ali se u toj hvali ne osjeća toliki patos kakav se osjeća u raspravi o braku (H 481s./E 410s.).

U bračnom životu ima i teškoća, nerijetko zdvojnih. Katekizam ih rješava što humanije, makar došao u sukob s dosadašnjom praksom. Nemoguća situacija riješila bi se da se brak proglasi nevaljanim. Katekizam naginje na to da proširi tu mogućnost. Na vrat na nos sklapa se npr. brak da se izbjegne sramota, jer je »dijete na putu« U takvu slučaju moglo bi se prema katekizmu pretpostaviti da pristanak kod vjenčanja nije bio potpun, da mladenci nisu bili duševno dorasli ni potpuno slobodni itd., i da konzekventno brak nije valjan (H 464-6/E 394-6). Što će na to naši moralisti i kanonisti?

Između muža i žene katekizam želi uslužnu ljubav, no auktoritet muža nad ženom nekako niječe. Navodi tekst sv. Pavla da je muž glava ženi (Ef 5, 23), ali Pavao, tako čitamo, piše tako prema shvaćanju svoga vremena. Da je muž glava ženi, to ne bi bio dio Pavlove poruke (H 475/E 404s.). A ja ću podsjetiti još na druge tekstove prema kojima se žena mora pokoravati mužu, uza svu međusobnu ljubav i štovanje: Ef 5, 22. 24; Kol 3, 18; 1 Pet 3, 1; usp. Ef 5, 33. Kako auktoritet nad ženom, dakako blag i u razboritim granicama, nije dan mužu tim blagonadahnutim riječima, teško je meni vidjeti. — U škakljivom pitanju o načinu kontracepcije katekizam veli da konačni sud ne pripada ni liječniku ni ispovjedniku (H 473/E 403). Komu onda? Savjesti penitentovoj?

Što se tiče sakramenta sv. reda, nije me u katekizmu ništa frapiralo. Neka mi se ipak dopusti da se na ovom mjestu osvrnem na općenito svećeništvo svih vjernika! Priznaje ga II vat. koncil, piše se o njemu još više poslije Koncila. Ja bih bio zahvalan svima koji ga ističu, kad bi vjernicima točno precizirali u čemu se sastoji to njihovo dostojanstvo, bez sumnje različno od sakramenta sv. reda, i kako da ga vjernici aktiviraju. Katekizam kaže da nije lako stvar razbistriti (H 408s./E 348s.).

7) Ćudoređe i duhovni život. O ćudorednom i duhovnom životu našao sam u katekizmu svašta lijepo. Bilo mi je ugodno duhovno štivo. Naročito mi se dopada traktat o molitvi, dubok, trijezan, razborit (H 359-78/E 304-19). Tek jednom zaveo je pisca humanizam, kojim je katekizam skroz naskroz prožet, da popusti, onima naime koji ne smognu vremena za jutarnju molitvu. Njihovo »dobro jutro«, veli, kao čin ljubavi može im vrijediti kao molitva (H 370s./E 315). Premalo je to. Tko ujutro ne može naći par minuta za molitvu, taj, sva je prilika, neće ih naći ni preko dana, živjet će bez molitve, u stanju grijeha.

Uz molitvu prevažna je i samozataja, premda nije baš simpatična današnjem svijetu. Crno na bijelu vidimo i u katekizmu riječ »mrtvenje« (versterving H 548/E 468), ali s primjedbom: »ako se igdje ima upotrijebiti ta riječ«. A služi se njome sam sv. Pavao (usp. Rim 6, 11; 8, 13; Ef 2, 1. 5; Kol 2, 13; 3, 5). Mi u sebi mrtvimo klice smrti da se život u nama nesmetano razvije. Puninu života, to hoće i katekizam, no on je najvoli tražiti u životu za druge (ib.). Život za druge katekizam opet i opet ističe, sve jednako diže glas da nas potakne na ljubav, univerzalnu, djelotvornu, naročito prema svima koji trpe, trebaju našu pomoć. Nije se još, koliko je meni poznato, napisao katekizam koji bi tako jako propagirao bratsku ljubav. Kao da je to jedina krepost. U samom grijehu, s protivne strane, vidi katekizam u prvom redu našu veliku, sveopću, neizbježivu, a ipak neoprostivu nesposobnost za ljubav (H 306/E 260).

U toj atmosferi ljubavi, koju stvara katekizam, netko će mi valjda zamjeriti ako ipak mirišem neke nedostatke. Meni se čini da pisci ponešto jednostrano slave tjelesna djela milosrđa, našu dužnost da se brinemo za materijalno blagostanje u svijetu. Branit će se oni pozivajući se na Isusa. On u opisu sudnjega dana slično nabraja samo tjelesna djela milosrđa. Da, ali on to čini u

jednom od svojih govora; u drugim govorima zna on za druge aspekte, npr. u Mt 10 o poslanju apostola. Katekizam ima biti svestran, komprehenzivan. Duhovna djela milosrda nisu manje važna. — Preporučujući upravo bratsku ljubav, pisci katekizma ugledali su se u apostola ljubavi, sv. Ivana. I Ivan u svojoj prvoj poslanici bavi se više ljubavlju prema bližnjemu nego ljubavlju prema Bogu. Ivanova je nauka da mi, vertikalno obasjani ljubavlju od Boga, najsigurnije vraćamo Bogu ljubav za ljubav kad njegovu ljubav kao svoju izlijemo na svoju okolinu. Autentična je njegova misao također da je ljubav od Boga, da je božanska. Zato su neki crkveni oci okrenuli Ivanovu definiciju »Bog je ljubav« u drugu »ljubav je Bog«⁷. Tako čini i naš katekizam (H 355/E 302).

Da li iz toga slijedi da »gdje god ima nešto čiste ljubavi — iako dotični čovjek ne zna Boga — tamo živi Bog: božanski život« (ib.)? Ili da »gdje god se nalazi i proživljava prava istinska ljubav, tamo se nalazi i proživljava sam Bog, premda ljudi misle da ga nema? Gdje je ljubav i milosrde, tamo je Bog« (H 444s./E 378)? U kontekstu katekizma te se tvrdnje preciziraju. Ipak bi mogle one koga zavesti da voli u čovjeku promatrati dobrotu, dok njegov ostali čudoredni život i stanovište prema religiji smeće s vida. Bilo bi zlo kad bi se on oduševljavao za neku filantropiju, a za teizam i integralni eticizam manje. I ako pretpostavimo Duha Svetoga u čovjeku koji ne zna Boga, a ima ljubav, jedva sam ja kadar dokučiti kako neće Duh Sveti, ta »wunderbare Wirkungskraft des jenseitigen Gottes« (BULTMANN), u tom čovjeku brzo stvoriti barem neki minimum pravog teizma. Na taj način nekako izjašnjuje se i katekizam; samo što jedna ili druga njegova izreka tako zvuči kao nekakav »slogan« da bi se mogla nekome utisnuti u pamet bez ispravnog tumačenja.

U nekim moralnim pitanjima katekizam je previše human i filantropičan. Tamo gdje je govor o homoseksualnosti, gotovo je samo govor o sklonosti kojoj čovjek nije kriv, o duševnoj bolesti (H 453/E 384s.). To spada u pastoralnu medicinu; katekizmu bi bila zadaća da nas što snažnije odvрати od grijeha. Masturbaciju katekizam previše ispričava (defectus libertatis, H 478s./E 407s.). To bih pitanje ja prepustio ispovjedaonici, gdje će opet glavna briga ispovjednikova biti da penitenta istrgne iz grešne navade. Katekizam daje ispovjedniku savjet neka penitenta koji misli da se Bog zanima samo za čistoću i post natjera na uslužnu ljubav i molitvu (H 541/E 461). Važno je i jedno i drugo, čistoća i bratska ljubav. — Kao prvi stupanj seksualnog odgoja želi katekizam djetetu prigodu da opazi kako se međusobno milovanje roditelja, mirno i puno štovanja, bez teškoće uskladuje s obiteljskim životom (H 477/E 406). Mnogi će se katolički roditelji radije uzdržati od milovanja koje bi u djetetu svratilo pozornost na spolnost.

Mučno je kadikad pitanje za ispovjednika koju odluku smije prepustiti privatnoj savjesti svog penitenta. Evo dva slučaja u kojima katekizam previše popušta. Brak postaje nemoguć. Dolazi do rastave. Sklapa se drugi brak, nevaljan u očima Crkve. Ali nesretnik u svojem braku čezne za primanjem svetih sakramenata. Što na to katekizam? Penitentu veli neka se posavjetuje s ispovjednikom, a ispovjedniku da penitentu prepusti konačnu odluku (H 466/E 396s.). Drugi slučaj! Smije li se dopustiti samoubojstvo? Netko je pre slušan na sudu; boji se da će ga mučenjem prisiliti da izda imena drugih i tako ih upropastiti. I tomu nevoljniku bio bi katekizam spreman prepustiti odluku hoće li ili neće sam sebe ubiti (H 496/E 423).

8) Eshatologija. Svaki je stručnjak mogao lako primijetiti da mnoge sentencije koje smo dosad iznijeli nisu u holandskom katekizmu originalne. Čitaju se i drugdje u najnovijoj katoličkoj literaturi. Samo što u katekizam ne spadaju hipoteze dok su još labave. Slobodu koju daje Crkva istraživačima, pionirima, ne daje eo ipso i katehetima. To isto vrijedi i o eshatologiji kate-

⁷ KASIJAN, sv. LAV Vel., sv. MAKSIM Isp., a osobito sv. AUGUSTIN, *De Trin.* 15, 3. 6, n. 5. 10, PL 42, 1060. 1064.

kizma. O životu čovjeka koji je umro, a nije još uskrsnuo kao Isus ili Marija, kao da katekizam ne zna kako bi se izrazio. Zar ne znamo sigurno da preminuli, ako su spašeni, gledaju Boga blaženim gledanjem? Zar je to malo? Ne kažem da katekizam tu istinu niječe, ali se kao u neprilici zapliće u hipotezu nekog uskrsnuća neposredno poslije smrti, jer je duša bitno vezana na tijelo (H 554-6/E 472-4). Od tog problema **kako** pokojnik živi odmah poslije smrti ja bih čitaoce katekizma poštedio. Neka ga riješe naši teolozi i filozofi!

Iznosi se i hipoteza o čišćenju duše u samoj smrti, o trajanju čišćišta ne duljem od trajanja smrti (H 558-60/E 476s.). Katekizam brani vječnost pakla, ali opise pakla u Sv. pismu smatra metaforama (H 562-4/E 480s.). Za osuđenike bit će pakao strašno zlo. Dolazi li to zlo njima od Boga? Katekizam niječe da je bilo kojemu zlu izvor Bog (H 577-9/E 492-5). Bog se bori protiv zla, od njega dolazi samo dobro (H 582s./E 497s.). I kazna za grijeh ima svoj izvor u samom grijehu. Evo riječi o vječnom prokletstvu: »Ali smo vidjeli da to nije kazna Božja koja dolazi izvana, nego otvrdnuće koje čovjek u samom sebi proizvodi, dok je Bog uvijek onaj koji hoće spasenje« (H 580/E 495).

Do sada smo uvijek vjerovali da ima u paklu i đavala. Riječi su samoga Spasitelja da je pakao pripremljen davlu i njegovim anđelima (Mt 25, 41), a da ne spominjem sve ostalo što nam sveti pisci kažu o đavlima. Ali ima modernih bogoslova kojima davli nisu osobna bića, već samo personifikacija zla u svijetu. Katekizam to ne tvrdi, ali se vidi kako u svojem mišljenju o đavlima koleba (H 131. 284s. 560/E 110. 242s. 482). Slična nesigurnost opaža se glede egzistencije anđela kao osobnih bića; neka moderna teologija smatra ih simbolima djelatnosti Božje (H 564s./E 481s.). Može li se ta teologija složiti sa Sv. pismom? Ne vidim da se može.

Ja sam pri kraju. Moguće je da će mi koji čitalac prigovoriti što nisam neke izreke katekizma oštrije osudio, druge više pohvalio. Ja sam sebi postavio zadaću da više referiram, točnim citatima, zato da ne bismo slijepo kritizirali ili veličali holandski katekizam. Pošto sam ipak, referirajući, više puta izrazio svoje mišljenje, dopustit ću sebi još i to da očitujem što mi se u obrani katekizma nije dopadalo. Nije bio zdrav stav aprioristični: za katekizam protiv Rima. A bilo je i toga u stranom katoličkom svijetu. Pisalo se o katekizmu kao da ima u njemu gotovo samo novih **formulacija** ili **interpretacija** crkvene nauke i neki smisao za **pluralizam** teologije⁸ i da se sve to ima dopustiti. Tu bih ja želio više točnosti i jasnoće. Nije nova formulacija što je nova sentencija. Primjer: da je samoubojstvo u nekom slučaju dopušteno, to nije nova formulacija onoga što smo do sada držali. — Nova interpretacija da bude interpretacija, mora pogoditi misao Crkve, koja je dogmu definirala. Primjer: da li bi biskupi na Trid. crkvenom saboru prepoznali svoju misao u sentenciji da istočni grijeh nije ništa drugo nego tzv. **peccatum mundi**? Crkva kad nešto definira, nije slična delfijskoj Pitiji. Ta je tepala što nije razumljela. Grci su koji put poslije duljeg vremena pogadali što je Apolon htio proreći na usta Pitijina. Svi se radujemo kad nova interpretacija dogmu prodube, pronade u njoj nove aspekte; najprije mora ostati vjerna misli sv. Crkve, ne tek riječima. — Umjereni pluralizam teologije može postojati u otvorenim pitanjima; što je otvoreno pitanje, o tome ima zadnju riječ Magisterij. Ukoliko se dopusti, pluralizam ne smije bezbrižno upadati u relativizam, ne smije biti centrifugal, mora biti centripetalan, u jakoj težnji za istinom, koja je jedna⁹.

⁸ L. BAKKER, *Orientierung*, I. III 1968, str. 62.

⁹ Kako moramo razborito čitati neke obrane katekizma, vidi se npr. kad čitamo općenito o holandskim katolicima da oni tobože ne inzistiraju toliko »on uniformity of belief« (*The Newman* 3, 2 (April 1968, 7, 6) 53, kad čitamo dalje, uvijek s obzirom na Holandiju, da mora svaki vjernik bezuvjetno vršiti svoje dužnosti koliko god se zgražala službena Crkva (str. 83), itd.

Da još ispratimo katekizam gdje ide kraju! Lijepa je jedna ou zadnjih konstatacija da smo u vjerskom životu stalno upleteni u misterij ljubavi (H 584/E 498). Lijep je zadnji naslov pod kojim čitamo divnu nauku: **Bog je ljubav**. Lijepa je zadnja rečenica knjige, citat 1 Iv 3, 20: »Bog je veći nego naše srce«, tj. savjest. Nad svim našim skrupulima i nemirom Bog bolje vidi cijenu naše međusobne ljubavi da nam grijehe oprost. Neka ljubav postigne i to da se problem holandskog katekizma sretno riješi, ljubav prema istini, prema dušama, prema Crkvi Kristovoj, i prema onoj Crkvi o kojoj veli sv. IGNACIJE Muč. da je »coetui caritatis praesidens« (**Rimljanima**, prolog)! Tu neka se ljubav i istina što prije poljube!

Albin Škrinjar DI

SHAKESPEARE — NAŠ SUVREMENIK

Pascal je napisao da misao čini čovjeka velikim. Mogli bismo tome dodati, a u to nas uvjeravaju Shakespeare i Dante, da čovjeka velikim i jakim čini njegova produhovljena čovječnost. Suvremeni je čovjek, to biće atomskoga doba, stvorio divna tehnička djela, ali ostaje otvoreno pitanje, da li su ona svim narodima postala pristupačna kao i to da li su u mogućnosti da oplemene čovjeka, kako su to zamislili tvorci epochalnih izuma. Drugim riječima, da li je suvremeni čovjek zbog toga sretniji i da li više vjeruje u svoje nekadašnje iluzije.

Razmišljajući o suvremenoj problematici, osobito o onoj koja se odnosi na pitanja duha i srca, zaključujemo da nas suvremenike muči ista problematika koja je mučila Sokrata i Shakespearea. Ona je pojačana posebnom vrstom tjeskobe i istinske zabrinutosti za samu čovjekovu biološku opstojnost, ne samo osobnu nego i milijuna drugih ljudi.

Zar mi ljudi koji smo *tek tvar od koje su građeni snovi*, a *snovima je samo obaviti naš kratki život* — kako kaže Prospero u *Oluji*, u čestim trzajima i tjeskobnim iščekivanjima, možemo posumnjati da je čovjek izgubio vjeru u ono što mu je uvijek bilo najsvetije i što ga je tješilo u mračnim danima njegove povijesti?

Shakespeareova nas djela kao sinteza antičkog i novovjekovnog humanizma tješe u našim sumnjama svojim mnogovrsnim dramatskim zbivanjima. Ona postaju čudesno aktualna, kad je uvijek suvremeno i aktualno ono što izaziva čovjekov duh da ne bi na svome zemaljskom putu zaboravio pravu bit svoje egzistencije. Pjesnikova nam djela očito govore gdje se može naći utjeha i gdje se mogu otkriti nove snage i otkud povjerenje ljudi u nadu.

Mnogi se suvremenici pitaju: Pa gdje je ta bogata riznica i gdje se nalazi taj tajanstveni ključ? Zar može svatko tko voli umjetnost, a osobito Shakespearea, reći: — Sezame, otvori se! — I za Shakespeareova djela vrijedi ono što je Dante rekao za vlastito djelo, za svoju *Božansku komediju*:

Tko zdrav sud ima, sad nek pomno štije,
da bi mu pažnja nauk razabrala,
što se pod velom čudne pjesme krije. (*Pakao*, 9, 21).

Suvremenici mogu kazati da se ta riznica, da se onaj spomenuti tajanstveni ključ nalaze u doživljavanju dramatskih ostvarenja stratfordskog labuda — Shakespearea, jer je u mnogim svojim djelima naglasio odlučnu i spasonosnu ulogu umjetnosti, osobito dramske.

Tko ne zna za Hamletove riječi o istinskoj glumi, kad za nju veli (III čin, 2. prizor): *Njezin je cilj uvijek bio, a i sada jest, da na neki način drži prirodi*